

**AVROPA İNSAN HÜQUQLARI KONVENSIYASINDA
AZADLIQ VƏ ŞƏXSİ TOXUNULMAZLIQ HÜQUQU
VƏ AZƏRBAYCAN QANUNVERİCİLİYİ**

E.V.KAZIMLI
Qafqaz Universiteti

Azadlıq və toxunulmazlıq hüququ Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsi ilə qorunur. Tarixdə bu haqqın qorunması təşəbbüsünü İngiltərədə qəbul edilmiş “Magna Carta” (1215) və “Habeas Corpus” (1679) sənədlərində görə bilərik.

Strasburqa ünvanlanan ilk şikayətlərin içində bu maddə ilə bağlı olanların görə çarpacaq qədər çox olması, 5-ci maddənin əhəmiyyətini ortaya qoyur. İlk 10 000 şikayətin təxminən üçdə biri azadlıqdan məhrum edilən şəxslərdən gəlmişdir. 5-ci maddə, xüsusilə özbaşına tutulma və yaxud həbsolunmaya qarşı fiziki mənada azadlığı nəzərdə tutur. Bu maddə, tutulan şəxsin dərhal tutulma səbəbləri ilə bağlı məlumatlandırılması, dərhal hakim önünə çıxarılması, tutulduqdan sonra qısa müddətdə mühakimə olunmasını və qanuna zidd olduğu halda sərbəst buraxılmasını istəmə kimi prosessual haqları təminat altına alır.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 5-ci maddəsinin mövzusu azadlıq və şəxsi toxunulmazlığın məhdudlaşdırılması və ortadan qaldırılması halları ilə bağlıdır. Belə vəziyyətlə qarşılaşan şəxsin, yəni azadlığı və toxunulmazlığı məhdudlaşdırılan şəxsin sonrakı vəziyyəti Konvensiyanın işgəncənin qadağan olunmasını nəzərdə tutan 3-cü maddəsi ilə tənzimlənir (1).

5-ci maddə fərdlərlə yanaşı dövlətin təhlükəsizlik gücləri və ədliyyə orqanları ilə də yaxından əlaqəlidir. Bu maddənin 1-ci hissəsi ilə nəzərdə tutulan hüquq, fərdin statusuna (uşaq, yaşlı, yetkin, xəstə, sağlam, həbsdə olan, azadlıqda olan və başqa) baxılmadan bütün fərdlərə aiddir. 5-ci maddədə nəzərdə tutulan azadlıq anlayışı, fərdin fiziki azadlığını nəzərdə tutur və təsadüfi müdaxilələrin qarşısını almağa çalışır (2).

Konvensiyanın bəzi maddələri fərdlərin fiziki azadlığının bəzi hallarda məhdudlaşdırılmasına imkan verir. Konvensiyaya əlavə olunan dörd nömrəli Protokolun 4-cü maddəsi, hökumətlərə bəzi şərtlər daxilində fərdlərin sərbəst səyahət azadlığına məhdudiyət

gətirən müxtəlif iş və xidmətə məcburi istiqamətləndirmə tətbiq etmələrinə imkan verir. Fərdlərin yaşayış yerini seçmək azadlığını tənzimləyən bu protokolun 2-ci maddəsi də başqa bir nümunə ola bilər (3).

Fərdlərin hərəkət azadlığının olması, müəyyən bir yerdə qapalı şəraitdə saxlanmaması və yaxud tutulmaması fərdi azadlığın bir parçası kimi qiymətləndirilir. Konvensiyanın 5-ci maddəsinin məzmunu, azadlıqların məhdudlaşdırılmasının izahı ilə bağlı Konvensiya orqanlarının və xüsusilə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (AİHM) təhlilləri hesabına daha çox aydın olur (4). Fərdi azadlıqların dövlət orqanları tərəfindən məhdudlaşdırılması 5-ci maddənin tətbiq olunması üçün əsas ola bilər. Buna əlavə olaraq, fərdin azadlığının öz istəyi ilə məhdudlaşdırılması halında belə 5-ci maddənin pozulması halı irəli sürülə bilər (5).

Konvensiyanın 5-ci maddəsi iki təməl prinsipi əhatə edir: birincisi, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq haqqının tanınması; ikincisi, azadlıq və şəxsi toxunulmazlığın təmini üçün alınan tədbirlər. Bu maddənin azadlıq və şəxsi toxunulmazlığını təminat altına alan ikinci bölümü də öz içində iki qismə ayrılır. Birinci qismdə azadlıq və şəxsi toxunulmazlığın məhdudlaşdırılmasının hüquqiliyi, ikinci bölümü isə azadlıq və şəxsi toxunulmazlığın məhdudlaşdırılmasından sonra gətirilən hüquqi təminatlar yer alır. 5-ci maddənin 1-ci hissəsi çərçivəsində azadlıqların məhdudlaşdırılması mümkün olan altı hal sayılmışdır. 2 və 5-ci hissələrdə isə məhdudlaşdırma sonrasında tanınan hüquqi təminatlar yer almışdır.

Azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ Azərbaycan Konstitusiyasının 28 və 31-ci maddələrində yer almışdır. Bu maddələrə görə, hər kəsin azadlıq və toxunulmazlıq haqqı vardır. 28-ci maddə qanuna uyğun olaraq Azərbaycan torpaqlarında olan hər kəsə sərbəst yaşayış yeri seçmə və hərəkət etmə azadlığı vermişdir. Bu maddəyə görə, Azərbaycan Respublikası vətəndaşı hər zaman maneəsiz öz ölkəsinə qayıtmaq hüququna malikdir. Azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüquqlarının məhdudlaşdırılması 28-ci maddənin 2-ci hissəsində nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, azadlıq hüququ yalnız qanunla nəzərdə tutulan qaydada tutma, həbsəalma və ya azadlıqdan məhrum etmə yolu ilə məhdudlaşdırıla bilər.

Konvensiya orqanları fərdin azadlığının məhdudlaşdırılması məsələsinə toxunarkən müəyyən izahlar vermişlər. 5-ci maddənin çərçivəsinə daxil olan tək bir fərdin azadlığının məhdudlaşdırılması ilə toplu halda insanların azadlıqlarının məhdudlaşdırılması məsələləri bir-birindən ayrı ələ alınmışdır. Məsələn, əsas etibarı ilə fərd hər gün hara gedib gəlməsi mövzusunda heç kimə hesabat vermək məcburiyyətində deyil. Bu onun sahib olduğu hərəkət azadlığı çərçivəsində dəyərləndirilə bilər. Fəqət, yaşayış yerini rəsmi məqamlara bildirmək kimi cəmiyyətin bütün fərdləri ilə bağlı məhdudiyətlər

5-ci maddədə tanınan hüquqların pozulması kimi qəbul edilməmişdir. Fərdin hansı hallarda azadlığından məhrum edilmiş sayıla biləcəyi mövzusunda aydınlıq gətirmək üçün, AİHM-də baxılmış şikayət ərizələri ələ alına bilər. Belə məhkəmə işlərindən biri Cənubi Kipr Respublikasının Türkiyə əleyhinə qaldırdığı iddia əsasında açılmışdır. Bu iddiada, Türkiyə ordusunun Kipr adasına daxil olduqdan sonra (1974) burada yaşayan rumların şəxsi evlərində, mehmanxanalarda qapalı şəraitdə saxlanması, yalnız xüsusi vasitələrlə və izin alınaraq hərəkət azadlığının tanınması şikayət mövzusu olmuşdur. AİHM bu şikayəti 5-ci maddənin pozulması kimi dəyərləndirilmişdir. Ancaq bu hadisə zamanı Türkiyə ordusunun rumların bir kənddən çıxmasına icazə verməməsi hadisəsi toplu şəkildə gətirilən məhdudiyət olaraq dəyərləndirilmiş və 5-ci maddənin çərçivəsinə daxil olmadığına qərar verilmişdir (6).

Konvensiya orqanları fərdin azadlığının məhdudlaşdırılması və yaxud ortadan qaldırılması mövzusunda qərar verərkən, diqqət etdikləri mühüm məsələlərdən biri, şəxsin azadlığının məhdudlaşdırılması halında özünə nəzarətini və xarici aləmlə irtibatını itirib itirməməsidir (7).

Fərdin toxunulmazlığı anlayışı fərdin fiziki azadlığı kimi başa düşülməlidir. Bozano adlı məhkəmə işində AİHM bu məsələyə aydınlıq gətirmişdir. Belə ki, AİHM-nə görə, fərdi toxunulmazlıq, tutulma və həbsəalma hallarının özbaşına olmaması kimi başa düşülməlidir (8). Konvensiya orqanlarından olan Komissiya, fərdi toxunulmazlıqla bağlı görüşlərini Türkiyə əleyhinə olan “Akdivar və başqaları” və “Menteş və başqaları” şikayətlərinə cavabında bildirmişdir. Bu şikayətlərdə təhlükəsizlik orqanlarının şikayətçiləri evlərini və kəndlərini tərk etməyə məcbur etməsi və bu yolla fərdi təhlükəsizliklərinin pozulması iddia edilmişdir. Komissiya qərarında fərdi toxunulmazlığın təkbaşına ələ alınmaması və bu haqqın fərdi azadlığın özbaşına pozulmasına qarşı qorunmaq kimi dəyərləndirilməsini irəli sürmüşdür (9).

Konvensiyanın azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq haqqını əhatə edən 5-ci maddəsi mütləq xarakter daşımır. Maddənin 1-ci hissəsinin (a), (b), (c), (d), (e) və (f) bəndlərində dövlətin hansı hallarda fərdin azadlığını məhdudlaşdırma biləcəyi yer almışdır. Bundan başqa, Konvensiyanın 15-ci maddəsində dövlətin fəvqəladə hallarda da məhdudiyət gətirmə haqqının olduğu ifadə edilmişdir. Bu, fərdin azadlığının məhdudlaşdırılmasının istisnası kimi qiymətləndirilməli və dar çərçivədə dəyərləndirilməlidir.

Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 1-ci hissəsi fərdi azadlığın qanunla nəzərdə tutulmuş hallara və qaydalara uyğun olaraq, hansı hallarda məhdudlaşdırıla biləcəyini ayrı-ayrı bəndlər şəklində sadalamışdır. AİHM-nin izahına görə, burada yer alan “qanunla nəzərdə tutulmuş hal və qaydalar” anlayışı ilə şübhəlinin tutulması və bir

məhkəmənin tutulma qərarı vermək üçün təqib etdiyi yol nəzərdə tutulmalıdır. Başqa bir ifadə ilə, şübhəlinin tutulması kimi azadlığın məhdudlaşdıran proseslər həyata keçirilərkən, qüvvədə olan təlimata uyğun davranılmalıdır (10).

Şübhəlinin tutulması qərarını verən milli orqanlardır. Bu orqanların milli hüquqa uyğun davranıb-davranmamasının müəyyənləşdirilməsi milli məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir. Konvensiya orqanlarına yönələn bir müraciətlə bağlı, milli məhkəmələr şübhəlinin tutulması ilə bağlı bir qərar almışsa, Konvensiya orqanları bu qərarı qəbul etmək məcburiyyətindədirlər. Ancaq şübhəlinin tutulması zamanı milli hüquqa açıq şəkildə ziddiyyət görünürsə, Konvensiya orqanı milli hüquqa ziddiyyətlə bağlı qərar qəbul edə bilər (11). AİHM Lukanov adlı məhkəmə işi ilə bağlı qərarında bu istiqamətdə davranmışdır. 1990-cı ildə Bolqarıstanda baş nazir olan Lukanovun xarici yardımla bağlı qərarının ölkə qanunlarına zidd olduğu göstərilərək, ölkə məhkəməsi onun tutulmasına və daha sonra zaminə buraxılmasına qərar vermişdir. AİHM Lukanovun müraciətini nəzərə alaraq Bolqarıstan Cinayət Məcəlləsini araşdırmış və başqa ölkələrə pul yardımını edilməsi ilə bağlı hər hansı cinayət məsuliyyətinin nəzərdə tutulmadığını görmüşdür. Bolqarıstan tərəfi də bu nəticənin tərsini göstərən hər hansı dəlil irəli sürə bilməmişdir. AİHM Lukanovun tutularaq azadlıqdan məhrum edilməsini Konvensiyanın pozulması kimi qiymətləndirmişdir (12).

Qanuna uyğun olaraq şəxsın həbsə alınması ilə ifadə edilmək istənilən, tətbiq edilən təlimatın həm milli hüquq, həm də Konvensiya ilə müəyyənləşdirilən prinsiplərə uyğun olması və özbaşnalıqdan uzaq durulmasıdır.

Fərdin hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasının qanunauyğun olması, bu prosesin əvvəla milli hüquqa, daha sonra Konvensiyaya uyğun gəlməsi və nəhayət özbaşnalığa yol verilməməsini nəzərdə tutur. Məhdudlaşdırmanın qanuna uyğun olub-olmadığına qərar vermək səlahiyyəti, birinci növbədə milli məhkəmə orqanlarına aiddir. Bu mövzuda milli hüququn tətbiqinə nəzarət baxımından Konvensiya orqanlarının səlahiyyətləri məhduddur (13). Məhdudlaşdırma mövzusunda qanunauyğunluğun müəyyənləşdirilməsi əsas etibarı ilə milli məhkəmələrə aiddir. Bu mövzuda Konvensiya orqanlarının məhdud səlahiyyətlərinə baxmayaraq, özbaşnalıqla bağlı şübhə olduqda, Konvensiyanın 8 və 11-ci maddələrində yer alan "demokratik cəmiyyətin şərtlərinə uyğunluq" ifadəsinə əsaslanaraq, Konvensiya orqanları məhdudlaşdırıcı fəaliyyətlərə nəzarət imkanı əldə edə bilər (14).

Fərdin hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasının qanunauyğun olması mövzusunda diqqət çəkən başqa bir məsələ məhdudlaşdırmanın məqsədə uyğun ölçüdə olmasıdır. Bu zəruriyyət Konvensiyanın 18-ci maddəsində ifadə edilmişdir. Maddədən belə bir nəticə-

yə gəlmək olar ki, Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqlar Konvensiyanın nəzərdə tutulduğu qaydada məhdudlaşdırıla bilər və bu məqsədini aşmamalıdır. Əks təqdirdə görülmüş işin hüquqlu ortadan qalxar.

Konvensiyanın 5/1 maddəsinin (a) bəndi, şəxsin azadlığının hər hansı bir cinayətə görə səlahiyyətli məhkəmənin verəcəyi qərar ilə, hüquqa uyğun olaraq həbsə alınmasını nəzərdə tutur. Burada qeyd olunan “qanuni” ifadəsi həm milli hüququ, həm də Konvensiya prinsiplərini əhatə edir.

Səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən və qanuni şəkildə verilmiş məhkumiyət qərarının müddətiylə bağlı şikayətlərin tədqiqi Konvensiya orqanlarının səlahiyyətləri xaricindədir. Çünki Konvensiya orqanları bir milli məhkəmənin üstündə yer alan məhkəmə kimi hərəkət etmir. Milli hüququ təhlil etmək, tətbiq etmək və dəlilləri dəyərləndirmək milli məhkəmə orqanlarının vəzifəsidir. Burada tək istisna hal milli hüququn tətbiqində özbaşınalıq və milli orqanların səlahiyyətlərindən sui-istifadə hallarıdır.

Qeyd olunan maddənin bu bəndində yer alan “məhkum olunma” ifadəsi, bir şəxsin Cinayət Məcəlləsində yer alan bir cinayət əməlini törətməsi səbəbiylə, səlahiyyətli məhkəmə tərəfindən cinayət törədildiyinə dair nəticəni və bu istiqamətdə alınan qərarı ifadə edir. Bir şəxsin cinayət törətməsinə mane olmaq məqsədi ilə təhlükəsizlik tədbiri olaraq tutulması, məhkum olunmağa görə həbsə alma kimi dəyərləndirilə bilməz (15).

Bu bənddəki “səlahiyyətli məhkəmə” ifadəsi, müəyyən xüsusiyyətlərinə görə, məhkumiyət qərarı verə bilən məhkəməni nəzərdə tutur. Qərar verən orqanın mühakimə qabiliyyətinin olması üçün, onun icra orqanları və dövlətin digər orqanları qarşısında müstəqil, tərəfsiz olması; səlahiyyətlərini qanunun müəyyənləşdirdiyi üsul və şərtlər daxilində icra etmə qabiliyyətinin olması lazımdır (16). “Müstəqil məhkəmə” ifadəsindən məhkəmə üzvlərinin müəyyən bir müddət ərzində eyni yerdə vəzifəsini icra edərkən hər hansı bir şəxsə və orqana tabe olmaları və tərəfsizliklərini qorumaları başa düşülür (17).

Bu bənddə yer alan “məhkumiyət qərarı” ifadəsini izah etmək üçün 6/2. maddənin 2-ci bəndində qeyd olunan “təqsirsizlik prezumpsiyası” və 7. maddənin 1-ci bəndində qeyd olunan “Cinayət Məcəlləsinin keçmişə tətbiq edilməməsi” prinsipləri birgə dəyərləndirilməlidir. Əməlin icra olunduğu zaman bu əməl üçün cinayət xarakteri müəyyənləşdirilməyibsə, məhkumiyət qərarı verilə bilməz. Əngəlləyici tədbir və yaxud hər hansı bir cinayətlə bağlı olmadan, təhlükəsizlik tədbiri kimi həyata keçirilən tədbirlər üçün “məhkumiyət” kəlməsi istifadə oluna bilməz. Məhkumiyətin olması üçün, bir cinayət məsuliyyəti səbəbiylə isbatlanmış və haqqında qərar verilmiş işin olması lazımdır (18).

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsi məhkəmə hakimiyyətinin funksiyalarını yalnız məhkəmələrin həyata keçirəcəyini nəzərdə tutur. Məhkəmənin səlahiyyətlərinin dəyişdirilməsi məqsədi ilə müəyyən olunmamış hüquqi üsulların tətbiq edilməsi və fəvqəladə məhkəmələrin yaradılması qadağandır. Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinə görə, məhkəmə azadlıqdan məhrum etmə qərarı verərkən, hər hansı digər cinayət-hüquqi təsir tədbirinin məhkumun islah olunması üçün kifayət etmədiyinə əmin olmalıdır.

Konvensiyanın 5/1 maddəsinin (b) bəndi azadlığın məhdudlaşdırılmasının iki yolunu müəyyənləşdirmişdir.

Birincisi, şəxsin məhkəmə qərarını icra etməməsidir. Buradakı "məhkəmə qərarı" ifadəsindən, məhkəmənin işin mahiyyəti ilə bağlı verdiyi qərardan fərqli olaraq, məhkəmənin öz funksiyasını yerinə yetirməsi və yaxud hakimin vəzifəsini lazımi səviyyədə icra etmək məqsədi ilə verdiyi qərarlar başa düşülməlidir. Şahidin məhkəməyə gəlməməsi, gəlsə də danışmaması səbəbiylə verilən intizamsızlıq cəzası; bir şəxsin məhkəmə tərəfindən verilən pul cəriməsini ödəməməsi, məhkəmənin qərarına baxmayaraq, tibbi nəzarətdən keçənin rədd edilməsi səbəbiylə tutulma buna nümunədir (19).

Məhdudlaşdırmanın ikinci yolu, qanunun nəzərdə tutduğu öhdəliyin icra olunmasının təmin edilməsidir. Şəxsin qanun qarşısında bir öhdəliyi olmasına baxmayaraq, bunu icra etməməsi halında onun haqqında tutulma qərarı verilə bilər. Belə halların inzibati hüquqdan qaynaqlanması lazımdır. Bu mövzuda hərbi xidmət vəzifəsini və yaxud bunu əvəz edəcək alternativ xidməti yerinə yetirməyən şəxsin azadlığının məhdudlaşdırılması nümunə göstərilə bilər (20). Ancaq məhdudiyətə səbəb olan məsələlər açıq və konkret olmalıdır. İrlandiyanın antiterror mövzulu qanununda yer alan və AİHM-də müzakirə olunan bir məsələdə bu zəruriyyət açıq ifadə edilmişdir. Belə ki, İrlandiyanın antiterror mövzusunda qanununda dövlətin təhlükəsizliyi əleyhinə fəaliyyət göstərməsi təhlükəsi olan şəxslərin tutula biləcəyi ilə bağlı maddə var. Laəless adlı şəxs cinayət törətməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə bu maddəyə əsaslanaraq beş ay həbsdə tutulduğu üçün AİHM-nə müraciət etmişdir. Müraciət araşdırılmış və 5/1 maddənin (b) bəndinin pozulduğuna qərar verilmişdir. Qərarın əsası İrlandiyanın antiterror mövzusunda qanununda yer alan bu maddənin açıq olmaması və ümumi xarakter daşmasıdır. Bu maddənin inzibati orqanların qərarı ilə bir şəxsin müddətsiz şəkildə həbsinə imkan verməsi nəticəsində, Konvensiya ilə tanınmış azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq haqqının pozula biləcəyi qeyd olunmuşdur (21). Dörd nömrəli Protokolun 1-ci maddəsi, yalnız mülki hüquq müqavilələrindən qaynaqlanan bir öhdəliyin icra edilməməsi səbəbiylə azadlıqdan məhrum etməyi qadağan edir.

Konvensiyanın 5/1 maddəsinin (c) bəndi məhkəmə işi başladıqdan sonra tətbiq edilən qaydalarla bağlıdır. Bu hökm əsaslı bir şübhə ilə bağlı fərdin azadlığının məhdudlaşdırılmasında atılan ilk addımla əlaqəlidir. AİHM “əsaslı şübhə” anlayışına Murray adlı məhkəmə işində izah vermişdir. Belə ki, “əsaslı şübhə”, obyektiv bir müşahidəçini inandıra bilmək üçün kafi edəcək məlumat və dəlillərin olması halında mövcud ola bilər. Ancaq bu şübhə, günahlandırma üçün lazım olan dərəcədə olmaya bilər və şübhəli şəxs qismində saxlanılma müddəti bitdikdə ortadan qalxar. Əsaslı bir şübhənin olması üçün hadisəylə bağlı bütün şərtlər birlikdə ələ alınmalıdır (22).

Bir şəxsin qanuni tutulması və yaxud həbsə alınması baxımından üç fərqli hal mövcuddur. Birincisi, bir şəxsin cinayət işlədiyi mövzusunda əsaslı bir şübhənin olması səbəbiylə onun səlahiyyətli məhkəmə orqanları qarşısına çıxarılması üçün qanuni tutulması və yaxud həbsə alınmasıdır. Belə olan halda, fərdin azadlığı məhkəmə tərəfindən həbs qərarı verilmədən məhdudlaşdırıla bilər. İkincisi, tutarlı bir şübhənin olması səbəbiylə, cinayət törədilməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə bir şəxsin yaxalanması və yaxud tutulmasıdır. AİHM İtaliya vətəndaşı Guzzardinin məhkəmə işi ilə bağlı aldığı qərarında, bu kimi tədbirlərin cinayət hallarının qarşısını almaq baxımından ümumi şəkildə tətbiq edilən siyasətə çevrilməməsi zəruriyyətini qeyd etmişdir. Azadlıqların bu yolla məhdudlaşdırılması konkret bir cinayətin yaxın gələcəkdə işlənməsini əngəlləmək məqsədi ilə ola bilər (23). Üçüncüsü, bir cinayəti törətməsindən şübhələnən şəxsin gizlənməsinə mane olmaq məqsədi ilə qanuni tutulması və yaxud həbsə alınmasıdır. Bu halın mövcud ola bilməsi üçün, əvvəlcə bir şəxsin cinayət işlədiyinə dair ciddi şübhənin olması, daha sonra isə onun gizlənmə ehtimalının olması lazımdır.

Maddədən aydın olur ki, bu üç halın mövcud ola bilməsi üçün əvvəlcədən iki şərtin mövcud olması lazımdır: birincisi, qanuni tutulması və yaxud həbsə alınmanın hüquqa uyğun olması; ikincisi, bu prosesin səlahiyyətli məhkəmə qarşısına çıxarılmaq məqsədi ilə həyata keçirilməsi.

Azərbaycan Respublikasında qüvvədə olan cinayət-prosessual qanunvericiliyində yuxarıda sadalanan səbəblərlə şəxsin azadlığının məhdudlaşdırılması halları aşağıdakılardır:

- 1) Şəxsin cinayət törətməsinə şübhə oyandıqda onun tutulması (CPM 148-ci maddə). Azərbaycan qanunvericiliyində bu məsələ ilə bağlı Konvensiyadan fərqli olaraq şübhənin “əsaslı” olması tələb olunmur. Bu hal, tutulma səbəblərini biraz daha genişləndirməklə, Konvensiya ilə nəzərdə tutulmuş halın məhdudlaşdırılması kimi qiymətləndirilə bilər. Konvensiya ilə nəzərdə tutulmuş halın fərdin əleyhinə məhdudlaşdırılması yolverilməzdir.
- 2) Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 155.1-155.3 maddələrinin tələblərinə uyğun həbs qətimkan tədbirləri.

5/1 maddənin (d) bəndində yetkinlik yaşına çatmamışların tərbiyə nəzarəti və yaxud səlahiyyətli orqanlara verilməsi məqsədi ilə qanuni həbsə alınması hallarına yer verilmişdir.

“Yetkinlik yaşına çatmamış” ifadəsinin kimlər üçün istifadə edildiyi məsələsi milli qanunvericiliyə baxılaraq müəyyənləşdirilə bilər. Bununla yanaşı, Komissiyanın verdiyi izaha görə, müəyyən bir dərkətmə qabiliyyəti olmayan, özünü müstəqil idarəetmə imkanı olmayan, təhlükələrə qarşı başqaları tərəfindən qorunan şəxslər kiçik adlandırılmalıdırlar. Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi yetkinlik yaşına çatmamışların yaş həddi ilə bağlı 18 yaşın sərhəd olmasını tövsiyə etmişdir (24).

5/1 maddənin (d) bəndində məhdudiyət halının qanunauyğun olması şərti qoyulmuşdur. Bu şərt 5-ci maddənin 1-ci hissəsinin bütün bəndlərində öz əksini tapmışdır. Bununla məhdudlaşdırmanın milli hüquqa və Konvensiya hökmlərinə uyğun olması, bunun özbaşına xarakter daşmaması zəruriyyəti ifadə edilmişdir.

Bir azyaşlının həbsə alınması üçün iki hal qeyd olunmuşdur. Birincisi, azyaşlının tərbiyə nəzarəti məqsədi ilə inzibati bir orqan və yaxud məhkəmə tərəfindən azadlığının məhdudlaşdırılmasıdır. Bunun üçün Konvensiyayı qəbul etmiş dövlətlərdə azyaşlıların müəyyən bir yaşa qədər məcburi təhsil almasını əks etdirən qanun olmalıdır.

Bir azyaşlının həbsinə imkan verən ikinci şərt, onun səlahiyyətli ədliyyə orqanı qarşısına çıxarmaq məqsədi ilə tutulmasıdır. (d) bəndi ilə ifadə edilmək istənilən, azyaşlının bir cinayətlə əlaqələndirərək məhkəmə önünə çıxarılması deyildir. Belə hallarda, 5-ci maddənin 1-ci hissəsinin (c) bəndi tətbiq edilir. (d) bəndi ilə nəzərdə tutulan azyaşlının onun üçün zərərli olan mühitdən uzaqlaşdırılmasıdır (25).

Azyaşlıların azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasının məqsədini aşmaması mövzusunda Konvensiya orqanlarının həssasiyyətini Bauamar/Belçika məhkəmə işi ilə bağlı AİHM-nin verdiyi qərarla görmək olar. Bu qərarla bir azyaşlının təcridxanada saxlanması onun üçün islah metodu kimi görülmədiyi və belə halın Konvensiyaya uyğun olmadığı ifadə edilmişdir (26).

Azərbaycan qanunvericiliyində yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində cinayət-prosessual icraatın xüsusi qaydaları nəzərdə tutulmuşdur. Cinayət Prosesual Məcəllədə bu məsələ ayrı bir fəsilə tənzimlənmişdir. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün həbs qətimkan tədbiri müstəsna tədbir kimi və mümkün qədər qısa müddət üçün nəzərdə tutulur (CPM m.434). Qanunla müəyyənləşdirilmişdir ki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin tutulması zamanı bu barədə dərhal onun valideynlərinə və digər qanuni nümayəndələrinə xəbər verilməlidir (CPM m.433). Qanunvericilikdə yetkinlik yaşına çatmayanların həbsi ilə bağlı nəzərdə tutulanlar Konvensiya şərtlərinə

uyğun gəlir.

5/1. maddənin (e) bəndi fərdin sağlamlığını, onun gələcəyinin diqqətə alınmasını nəzərdə tutmaqla bərabər, ictimai təhlükəsizliyi də qorumağa çalışır. AİHM-də baxılan Guzzardi məhkəmə işində ruhi xəstələrin və səfillərin azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasının ictimai təhlükəsizliklə birlikdə, xüsusilə onların özlərinə zərər vermələrinin qarşısının alınması üçün olduğu qeyd olunmuşdur (27). Bu maddədə ifadə olunan “ruhi xəstələr” və “səfillər” ifadələri fərqli mənalar daşıyır.

Bu bənddə bəhs olunan birinci qrup şəxslər ruhi xəstələrdir. Ruhi xəstəliyin dəqiq tərifini vermək çətindir. Ancaq Konvensiyada bu ifadə ilə kimlərin nəzərdə tutulduğunu müəyyənləşdirmək üçün, birinci növbədə milli hüquqa, daha sonra isə AİHM təhlillərinə baxmaq lazımdır. Ruhi xəstəliyə görə fərdin azadlığının məhdudlaşdırıla bilməsi üçün, fərdin davranışlarındakı anormallıqların bir xəstəlik olduğunun mütəxəssislər tərəfindən müəyyənləşdirilməsi lazımdır. AİHM belə hesab edir ki, bir fərd haqqında mütəxəssis rəyi olmadan, sırf fikir və davranışlarındakı anlaşılmazlıqlara görə, ruhi xəstə kimi dəyərləndirilərək azadlığının məhdudlaşdırılması Konvensiyanın pozulması kimi qiymətləndirilməlidir (28).

AİHM-nin təhlilinə görə, milli hüququn ruhi xəstəlik mövzusunda müəyyənləşdirmiş olduğu kriteriyalara əlavə olaraq, digər şərtlər də olmalıdır: ruhi xəstəlik obyektiv və tibbi metodlarla müəyyənləşdirilməlidir; ruhi xəstə olanlar psixiatriya klinikaları kimi qapalı müəssisələrdə yerləşdirilməlidir; xəstəliyin dərəcəsi ona qarşı tədbir alınması zəruriyyətini meydana çıxarmalıdır (29).

(e) bəndi ilə azadlığı məhdudlaşdırılan ikinci qrup fərdlər səfillərdir. AİHM “səfil” ifadəsi ilə nəyin anlaşılması lazım olduğunu De Əilde, Ooms və Versyp/Belçika məhkəmə işində müəyyənləşdirmişdir. Bu məhkəmə işində, Belçika Cinayət Məcəlləsində “səfil” ifadəsi ilə bağlı verilən tərifin Konvensiyaya zidd olmadığına qərar verilmişdir. Bu tərifə görə, daimi yaşayış yeri olmayan, qanuni gəlir qaynağı olmayan, bir məslək və yaxud sənətlə məşğul olmayan şəxslər səfil adlandırılır (30).

Səfillərin azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasında məqsəd, cinayətə meyilli fərdlərin təhlükəlilik halının ortadan qaldırılması və normal həyata dönmələrini təmin etmək olmalıdır.

5/1. maddənin (e) bəndində müəyyənləşdirilən kriteriyalara uyğun şəxslərin azadlıqlarının məhdudlaşdırılması zamanı qanunauyğun davranılması və özbaşınalıq hallarından uzaq durulması vacib hesab edilir. Qanunilik prinsipinin xüsusi əhəmiyyəti, maddənin 1-ci hissəsinin digər bəndlərində olduğu kimi bu bənddə də qeyd olunmuşdur.

Özbaşınalıq hallarının əngəllənməsi zəruriyyəti, məhdudlaşdırmanın məqsəduyğun olmasını təmin etmək niyyətindən irəli gəlir.

Əinterəerp və Luberti məhkəmə işlərində, AİHM, ruhi xəstələrin həbsə alınmasında özbaşınalıq hallarının əngəllənməsi üçün belə xəstələrdə üç şərtin olmasını vacib hesab etmişdir:

- 1) əlaqədar şəxsin ruhi xəstə olduğu bu sahə üzrə mütəxəssis həkim tərəfindən müəyyənləşdirilməlidir;
- 2) ruhi xəstəliyin dərəcəsi, xəstəni qapalı müəssisəyə aparmaq zəruriyyəti doğurmalıdır;
- 3) həbsin davam etdiyi müddət ərzində ruhi xəstəlik halı davam etməlidir (31);

Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində şəxsin psixiatriya xəstəxanasına yerləşdirilməsi, ancaq onun qanuni nümayəndəsinin könüllü razılığı ilə ola bilər. Şəxsin psixiatriya xəstəxanasına məcburi yerləşdirilməsi onun ailə üzvləri, qəyyum və yaxud himayəçisi, psixiatriya müəssisəsinin rəhbəri tərəfindən məhkəməyə verilən ərizə əsasında mümkündür (Mülki Prosesual Məcəllənin 335-ci maddəsi). Şəxs psixiatriya xəstəxanasına yalnız məhkəmə qərarı ilə yerləşdirilə bilər.

Konvensiyada bir xarici vətəndaşın ölkəyə girməsi, o ölkədə yaşaması və yaxud o ölkədən ayrılmasını təminat altına alan bir hüquq yoxdur. Bunu Konvensiya orqanlarının təhlillərindən də görmək mümkündür. Bu bənddəki “bir şəxs” ifadəsi xarici vətəndaşları nəzərdə tutur. Konvensiya orqanlarına edilən müraciətlərin mühüm bir hissəsi xarici vətəndaşların departasiya və yaxud ekstradisiya edilməsi ilə əlaqəlidir. Bu bəndə əsaslanaraq bir şəxsin azadlığına məhdudiyət gətirmək, ancaq bir xarici vətəndaşın ölkəyə qanunsuz olaraq girməsinin qarşısını almaq, departasiya və yaxud ekstradisiya edilməsi halları olduqda mümkündür. Bu bəndlə gətirilən məhdudiyət məqsədini aşmamalıdır. Buna əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, dövlətlər ölkələrinə giriş və orada qalma şərtlərini sərbəst müəyyənləşdirmək hüququna malikdirlər (32).

Konvensiyaya əlavə edilən protokollarla ölkəyə qanunsuz girişin əngəllənməsi və ölkədən çıxarma məqsədi ilə alınan tədbirlərlə bağlı bəzi istisnalar gətirilmişdir. Dördüncü Protokolun 2-ci maddəsinə görə, hamı qanuni şəkildə olduğu ölkə daxilində sərbəst hərəkət etmək azadlığına, yaşayış yerini seçmə və ölkəni tərk etmə azadlığına sahibdir. Bu Protokolun 3 və 4-cü maddələri bu azadlıqların məhdudlaşdırılma səbəblərini müəyyənləşdirmişdir. Bu maddələrə görə, gətirilən məhdudiyətlər hüquqa uyğun şəkildə, demokratik cəmiyyətdə milli təhlükəsizlik və ictimai təhlükəsizliyin təmini baxımından dövlət sisteminin qorunması, cinayətlərin qarşısının alınması, səhiyyənin və əxlaqın mühafizəsi və yaxud başqalarının hüquqlarının və azadlıqlarının qorunması üçün tətbiq edilə bilər (33).

Yeddi nömrəli Protokolun 1-ci maddəsində, hüquqa uyğun şəkildə alınmış bir qərarın icrası xaricində, bir ölkədə qanuni şəkildə

yaşayan xarici vətəndaşın hər hansı bir səbəblə ölkədən çıxarılmayacağı qeyd olunmuşdur. Bu Protokolda haqqında hüquqa uyğun şəkildə ölkədən çıxarılma qərarı verilmiş şəxslər üçün bəzi hüquqlar tanınmışdır. Haqqında ölkədən çıxarılması barədə qərar verilmiş bir şəxs: ölkədən çıxarılması səbəblərinin bildirilməsini; vəziyyətinin təkrar nəzərdən keçirilməsini tələb etmək; bu məqsədlə səlahiyyətli orqan qarşısında təmsil edilməsinə icazə verilməsini istəmə haqlarına sahibdir (34).

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 67. maddəsində səlahiyyətli dövlət orqanlarının tutduğu, həbsə aldığı, cinayət törədilməsində ittiham etdiyi hər bir şəxsə dərhal onun hüquqları bildirilir və tutulmasının, həbsə alınmasının, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin səbəbləri izah edilir. Konstitusiyada bu məlumatlandırmanın hansı formada olması nəzərdə tutulmamışdır. Ittihamla bağlı məlumatlandırmanın forma və zaman baxımından dəyərləndirilməsi Cinayət Prosesual Məcəllədə nəzərdə tutulmuşdur. Zaman baxımından, şəxsin tutulduğu andan 24 saat keçənə qədər cinayət işinin başlamasına dair qərar alınmadığı təqdirdə onun azad edilməsi, 48 saat keçənə qədər isə haqqında ittiham elan edilməsi tələb olunur (CPM m.148.4).

5-ci maddənin 2-ci hissəsi, həbsə alınan hər kəsə, tutulma səbəblərini və haqqında irəli sürülən ittihamlar haqqında lazım olan məlumatları, tutulmanın başa düşdüyü dildə bildirilməsini zəruri hesab edir. Bu hüquq hər hansı bir səbəblə azadlığı məhdudlaşdırılmış hər bir şəxsə tanınmışdır. Məlumatlandırmanın şəkli ilə bağlı hər hansı forma nəzərdə tutulmamışdır. Tutulan şəxsin tutulma səbəbi, bunun hüquqi əsası başa düşəcəyi sadəlikdə və şəkildə ona bildirilməlidir. Məlumatlandırmanın səlahiyyətli orqan qarşısında bir vəzifə kimi qoyulmasının əsas səbəbi, bunun azadlığı məhdudlaşdırılan şəxsin etiraz haqqından istifadə etməsinə kömək etməsidir (35).

Bu bənddə yer alan “dərhal” ifadəsi ilə, konkret hadisənin davıdığı xüsusiyyətlər nəzərə alınaraq, məlumatlandırmanın əğlabatan bir müddətdə reallaşdırılması nəzərdə tutulur. Əğlabatan bir müddətdə məlumatlandırma, müddətin əhəmiyyətsiz və anormal şəkildə uzadılmasına mane olublər (36).

5-ci maddənin 3 və 4-cü hissələri azadlığı məhdudlaşdırılan şəxsin məhkəməyə çıxarılması haqqını tənzimləyir. 5-ci maddənin 3-cü hissəsi, 1/c bəndinə uyğun tutulan və yaxud həbsə alınan bir şəxsin dərhal bir hakim və yaxud qanunla mühakimə səlahiyyəti olan vəzifəli bir şəxsin yanına gətirilməsini, əğlabatan bir müddətdə mühakimə olunmasını və yaxud məhkəmə davam edərkən buraxılmasını nəzərdə tutur. Məhkəmə davam edərkən buraxılmanın “zaminə buraxılma” şəkildə olması, əlaqədar şəxsin təkrar məhkəmə iclaslarına gəlməsini təmin etmək məqsədinə xidmət etdiyi qeyd olunmuşdur (37). Burada səlahiyyətli orqanlar qarşısında iki cür

vəzifə qoyulmuşdur. Birincisi, tutulan bir şəxsin dərhal bir hakim və yaxud mühakimə səlahiyyəti olan vəzifəli bir şəxsin qarşısına çıxarılmasıdır. İkincisi, bu şəxsin əqləbatan bir müddətdə mühakimə olunmasını təmin etməkdir.

3-cü hissədə yer alan “hakim” kəlməsi, bir məhkəməni və yaxud qanunla mühakimə səlahiyyəti tanınan şəxsi ifadə edir (38). “Mühakimə səlahiyyəti olan səlahiyyətli şəxs” ifadəsi mövzusunda AİHM-nin müxtəlif təhlilləri var. AİHM-nə görə, “mühakimə səlahiyyəti olan səlahiyyətli şəxs” ilə “hakim” eyni dəyərləndirilməməlidir. AİHM-nə görə, tutulan şəxsin bəzi hüquqlarının təminat altına alınması üçün, mühakimə səlahiyyəti olan şəxsə bəzi xüsusiyyətlər olmalıdır. Bunlar aşağıdakılardır:

- 1) bu şəxs dövlət orqanlarına və tərəflərə qarşı müstəqil olmalıdır. Buradan hakimlərə və ədliyyə məmurlarına tabe olmamaq kimi nəticə çıxarılmamalıdır. Belə ki, tabe olunan şəxslərin eyni müstəqilliyə sahib olması lazımdır;
- 2) bu şəxsin proseduraya uyğun olaraq qarşısına gətirilən bir fərdi şəxsən dinləmə təminatı olmalıdır;
- 3) tutulan şəxsin məhkəmə işinin mahiyyəti ilə bağlı tədqiqat nəticəsində, hüquqi qaydalara uyğun olaraq qərar vermə və lazım olduqda azadlığa buraxma səlahiyyəti olmalıdır (39);

3-cü hissədə yer alan “dərhal” kəlməsi, azadlığı müvəqqəti olaraq məhdudlaşdırılmış şəxsin tutulma müddətini mümkün olduğu qədər azaltmağı nəzərdə tutur. Bu kəlmə ilə “əqləbatan müddət”in nəzərdə tutulduğu Konvensiya orqanlarının müxtəlif təhlillərində öz əksini tapmışdır. AİHM-nə görə, “əqləbatan zaman” hər konkret hadisənin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq, tutulmağa səbəb olan hadisələrlə həbsin davam etmə zəruriyyətinin analizindən sonra, tutulan şəxsin mühakiməsinin başladığı andan etibarən hesablanmalıdır. Bundan başqa məhkəmə işinin qarışıq olması, məhkəmənin işlərinin çoxluğu və əlaqədar orqanın mühakiməni davam etdirərkən tutulan şəxsin özünü aparması “əqləbatan müddət” dövrünü müəyyənləşdirən amillərdəndir (40).

3-cü hissədə yer alan fərdin zaminə buraxılaraq mühakimə olunmasının müəyyən məbləğ qarşılığında olması, kompensasiya kimi başa düşülməməlidir. Zaminə buraxılarkən müəyyən məbləğin alınması zərərin ortadan qaldırılması məqsədi daşmadığı üçün, bu məbləğ müəyyənləşdirilərkən şübhəlinin fərdi vəziyyəti və qaçacağı halda ödənen məbləğin nə qədər əngəlləyici olacağı diqqətə alınmalıdır. Əgər zaminə buraxıldıqdan sonra, məhkəməyə gəlməsi təmin edilə biləcəksə, bu şəxsin azadlığından məhrum edilməsinin davam etdirilməsi, Konvensiyanın pozulması kimi dəyərləndirilə bilər (41).

5-ci maddənin 4-cü hissəsində, tutulma və yaxud həbsə alma səbəbiylə azadlığı məhdudlaşdırılmış şəxsin həbs olunması qanuni deyilsə, buraxılması üçün məhkəmə tərəfindən sürətli qərar alınma-

sını istəmə tələbi ilə iddia qaldırmaq haqqının olduğu ifadə edilmişdir. AİHM-nə görə, bir şəxsin azadlığı qanuni səbəblərlə məhdudlaşdırılmış olsa belə, bu şəxs 5/4. maddəyə əsaslanaraq məhkəməyə müraciət edə bilər (42). Bu hüquq, 5/1. maddənin (a) bəndində göstərilən səlahiyyətli məhkəmənin qərarına əsaslanaraq həbs edilən şəxslərə də şamil edilir. Yeni şərtlərin ortaya çıxması halında, 5/4. maddəyə əsaslanaraq, məhkəmədən uyğun fasilələrlə işə yenidən baxılması istənilə bilər.

Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 5-ci hissəsinə görə, bu maddə hökmlərinə zidd olaraq tutulan və yaxud həbs olunaraq zərər görənlər hər bir şəxsin kompensasiya istəmə haqqı vardır. Bu maddədə ifadə edilən kompensasiya maddi və mənəvi xarakterli ola bilər. Kompensasiyanın istənilə bilməsi üçün, əvvəlcə 5-ci maddənin pozulduğunun müəyyənləşdirilməsi lazımdır. Bundan sonra əlaqədar şəxs əvvəlcə milli orqanlar qarşısına kompensasiya tələbi ilə çıxmalıdır. Əgər müsbət nəticə əldə olunmazsa, 5/5. maddənin ona tanıdığı kompensasiya istəmə haqqının yerinə yetirilməsi üçün AİHM-nə müraciət edilə bilər.

Qeyri-qanuni həbs olunan və yaxud tutulan hər bir kəsin təminat hüququna malik olması Azərbaycan qanunvericiliyində öz əksini tapmışdır. Belə ki, Konstitusiyanın 68. maddəsinin ikinci hissəsində, hər kəsin dövlət orqanlarının və yaxud onların vəzifəli şəxslərinin qanuna zidd hərəkətləri və yaxud hərəkətsizliyi nəticəsində vurulmuş zərərin dövlət tərəfindən ödənilməsi hüququ olduğu ifadə edilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Harris D. J., Boyle M. O., Warbrick C.: Law of the European Convention on Human Rights, (Londra: 1995),102.
2. Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası qərarı, S.F./İsveçrə No. 16360 / 90, 2.3.94, D.R. 76, s.13.
3. Donna GOMIEN: Short Guide the European Convention on Human Rights (Council of Europe Press, 1991), 130. Donna GOMIEN, David HARRİS, Leo ZWAAK: Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter, (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1996), 127.
4. Harris D.J., Boyle M. O., Warbrick C.: Law of the European Convention ..., 97.
5. AİHM qərarı, Nielsen/Danimarka, 28.11.1988, Seriya A, No. 144, s. 23-26
6. Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası qərarı, Kiprin Rum hissəsi / Türkiyə, No. 6780/74 və 6950/75, 1976, s. 524.
7. Murdoch J. L.: article 5 of the European Convention on Human Right – The Protection of Liberty and Security of Person (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1996), 15.
8. AİHM qərarı, Bozano/Fransa, Seriya A No. 111, 18.2.86, para. 54 və 60.
9. AİHM qərarı, Akdivar və başqaları/Türkiyə, para. 230.
10. AİHM qərarı, Van der Leer/Hollandiya, seri A, No. 170-a, 1990.
11. Feyyaz GÖLCÜKLÜ və Şeref GÖZÜBÜYÜK: Avropa İnsan Hakları Sözleşmesi

- ve Uygulaması (Ankara: Turhan Kitabevi, 1994), 210.
12. AİHM qərarı, Lukanov/Bolqarıstan, 20.3.1997, para. 40-46
 13. AİHM qərarı, Van Droogenbroeck/Belçika, 24.6.1983, Seriya A No.50, s.22, para 41. Vw Feyyaz GÖLCÜKLÜ: Kişi Özgürlüğü ve Kişi Güvenliğı (Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, 1992), 39.
 14. Harris D.J., Boyle M. O., Warbrick C.: Law of the European Convention on Human Rights..., 105.
 15. AİHM qərarı, K., B./Avstriya, 28.3.1990, Seriya A no. 175, para. 175
 16. AİHM qərarı, De Wilde, Ooms vw Versyp/Belçika, 18.7.1971, Seriya A, No 12, s.41, para.78.
 17. AİHM qərarı, Eggs/İsveçrə, 4.3.1978, D.R. 15, s. 45-46, para. 66-69
 18. Feyyaz GÖLCÜKLÜ və Şeref GÖZÜBÜYÜK: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması..., 183.
 19. GÖLCÜKLÜ və GÖZÜBÜYÜK: Avrupa İnsan Hakları ..., 185.
 20. Komissiya Kərarı, Johansen/Norveç, No. 10600/83, 14.10.1985, D.R. 44, 155.
 21. Yıldırım K.: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Divan Kararlarının Hukuksal Niteliğı ve Taraf Devletlerde Uygulanması, (Ankara: Kazancı Yayınevi, 1997), 78.
 22. Feyyaz GÖLCÜKLÜ və Şeref GÖZÜBÜYÜK: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması..., 217.
 23. Erdener YURTCAN: Ceza Yargılama Hukuku (İstanbul: Beta Yayınları, 1987), 275.
 24. Feyyaz GÖLCÜKLÜ və Şeref GÖZÜBÜYÜK: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması..., 188.
 25. Harris D.J., Boyle M. O., Warbrick C.: Law of the European Convention on Human Rights..., 121.
 26. Feyyaz GÖLCÜKLÜ və Şeref GÖZÜBÜYÜK: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması..., 188.
 27. AİHM qərarı, Guzzardi/İtalya, 6.11.1980, A.39.
 28. Aydoğan ÖZMAN: “Avrupa İnsan Hakları Divanı Kararları”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Ankara: S. 36, 1979), 138-139.
 29. Feyyaz GÖLCÜKLÜ və Şeref GÖZÜBÜYÜK: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması..., 188-189.
 30. AİHM qərarı, De Wilde, Ooms vw Versyp/Belçika, 18.11.1970, Seriya A, No. 3.
 31. AİHM qərarı, Luberti/İtalya, 23.2.1984, Seriya A no.46, para 27
 32. Feyyaz GÖLCÜKLÜ və Şeref GÖZÜBÜYÜK: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması..., 190.
 33. Aslan GÜNDÜZ: Milletlerarası Hukuk-Temel Belgeler, Örnek Kararlar (Ankara: Beta Yayınları, 1998), 232.
 34. Aslan GÜNDÜZ: Milletlerarası Hukuk..., 236.
 35. Feyyaz GÖLCÜKLÜ və Şeref GÖZÜBÜYÜK: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması..., 190.
 36. David KINLEY: The European Convention on Human Rights: Compliance Without Incorporation, (Cambridge Dartmouth: Cambridge University Press, 1993), 59-60.
 37. Harris D.J., Boyle M. O., Warbrick C.: Law of the European Convention on Human Rights..., 131-145.
 38. Jeremy McBRİDE: “Özgürlüklerden Mahrumiyet Hallerinin İncelenmesi ve Buna Karşı Başvuru Yolları”, İnsan Hakları Kurallarının İç Hukukta Uygulanması (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1992), 31.

39. Aydoğan ÖZMAN: “Avrupa İnsan Hakları Divanı Kararları”..., 143.
40. Jeremy McBRİDE: “Özgürlüklerden Mahrumiyet Hallerinin İncelenmesi ve Buna Karşı Başvuru Yolları”..., 32-35.
41. Jeremy McBRİDE: “Özgürlüklerden Mahrumiyet Hallerinin İncelenmesi ve Buna Karşı Başvuru Yolları”..., 32.
42. ÖZMAN, Aydoğan: “Avrupa İnsan Hakları Divanı Kararları”..., 137-1

**ПРАВО СВОБОДЫ И НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ В КОНВЕНЦИИ
ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА И АЗЕРБАЙДЖАНСКОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО**

Э.В.КЯЗИМЛИ

РЕЗЮМЕ

Право на свободу и неприкосновенность охраняется Европейской Конвенцией по Правам Человека. В истории инициативу по охране этого права можно увидеть в документах «Magna Carta» (1215) и «Habeas Corpus» (1679), принятых в Англии.

Значительное количество жалоб, связанных с этой статьей, среди первых жалоб, адресованных Страсбургу, раскрывает значение статьи 5. Примерно треть первых 10 000 жалоб поступило от лиц, лишенных свободы. Статья 5 предусматривает свободу в физическом смысле, в особенности против самовольного задержания или заключения под стражу. Эта статья гарантирует такие процессуальные права, как немедленное информирование задержанного лица относительно причин задержания, немедленное представление суду, осуждение после задержания в кратчайшее время и требование освобождения при противоречии закону.